

RECENSIONES

FODOR, István (ed.) (1999): *A világ nyelvei*, Budapest: Akadémiai Kiadó, xvi + 1.699 p.

L'editorial de l'Acadèmia de Ciències d'Hongria, de meritòria tradició en la publicació de diccionaris de la llengua hongaresa, de diccionaris bilingües i multilingües, com també de manuals científics en hongarès i en llengües de gran difusió, dóna a llum una enciclopèdia dedicada a *Les llengües del món*. El nucli de l'obra, redactada en hongarès, conté 764 articles, d'extensió variable entre unes poques línies i una llarga dotzena de pàgines, que descriuen llengües i grups de llengües. La part enciclopèdica, de 1.570 pàgines, és seguida per un índex de les llengües del món que, si no remet a la primera part, dóna una mínima informació sobre parentesc, nombre de parlants i geografia. L'apèndix final conté sistemes de transcripció fonètica, glossari de terminologia lingüística, taules genètiques de determinades famílies de llengües, sistemes d'escriptura. Aquest ingent material va ser redactat per cinquanta-vuit col·laboradors, hongaresos en la seva gran majoria, coordinats pel també hongarès István Fodor, ell mateix autor de cent vuitanta-tres articles: els dedicats a les llengües africanes, a la majoria de les llengües eslaves i a determinats criolls.

L'apartat més extens de l'obra que estem ressenyant no es limita a la descripció del sistema fonètic i gramatical de la llengua-entrada, sinó que es refereix consegüentment al nombre dels seus parlants, a la seva geografia, als seus dialectes, a la seva història, al seu estatus social i, si escau, al procés de la seva estandardització. Cada article es complementa amb una succinta bibliografia, ordenada cronològicament. Pel que fa a les llengües romàniques, els són dedicats quinze articles, escrits per Sándor Kiss, catedràtic de la Universitat de Debrecen i professor visitant a la de Budapest. L'article encapçalat pel lema *llengües neolatines* —en hongarès, *újlatin nyelvek*— en dóna, en tres pàgines, una visió esquemàtica de conjunt. De la resta, els més extensos tracten l'espanyol, el francès, l'italià i el portuguès —entre vuit i deu pàgines cadascun—, seguits en extensió pel romanès i el català —quatre o cinc pàgines—, l'occità i el retoromànic —dues o tres pàgines—, i, finalment, en ordre decreixent d'extensió, pel sard, «ladino» o judeocastellà, gallec, cors, asturià i dàlmata, als quals corresponen articles que no arriben a tenir dues pàgines. Són responsabilitat del mateix professor Kiss els articles *llatí* —aquest, de vuit pàgines—, i també *llengües itàliques, osc, umbre, vènet*. A continuació, mirarem de caracteritzar l'article de conjunt, i destacar després els trets comuns als catorze articles en els quals el professor Kiss descriu les que resulten ser per a ell «llengües neolatines» —català, dàlmata, espanyol, francès, italià, occità, portuguès, romanès, sard—, «variants lingüístiques neolatines» —asturià i cors—, «variant o llengua neolatina» —gallec—, «grup de llengües o de dialectes» —retoromànic—, «variant lingüística espanyola» —ladino. Tal multiplicitat d'etiquetes il·lustra no només la dificultat —si no la impossibilitat— de distingir, amb criteris estrictament lingüístics, llengua i dialecte, sinó també la cautela de l'autor a l'hora de jutjar casos concrets, i fins i tot la seva negativa a qualificar de llengua variants tradicionalment adscrites a unitats majors —sense cap mena de dubte, el ladino, però també l'asturià i el cors; menys categòricament, el gallec. En aquest context és interessant d'ob-

servar que l'única referència que es fa al francoprovençal, llengua postulada per Ascoli, es troba al paràgraf dedicat als dialectes del francès antic.

El breu article que tracta les llengües neollatines en conjunt toca els temes següents: subagrupació —grups que corresponen, a grans trets, a la divisió administrativa de l'Imperi Romà, amb el català dintre de l'iberoromànic— i la doble divisió de la Romània en occidental i oriental; possibles causes de la diversificació espacial; trets comuns a totes —o a diverses— llengües neollatines com a desplegament de tendències evolutives del llatí encara unitari —desaparició de la quantitat vocàlica, afèbliment de certs fonemes finals, avançament del punt d'articulació de *k* i de *g* seguides per vocals palatals, sonorització de les oclusives sordes intervocàliques en les zones occidentals, extrema reducció i desaparició de la declinació, formació de sistemes de clítics, aparició de l'article, construccions analítiques en el sistema verbal com la veu passiva, el futur i els perfets, ordre menys lliure dels elements sintàctics, llista en la qual trobem a faltar una referència al gènere gramatical i a la gradació de l'adjectiu. L'article es clou amb una breu nota sobre la història de la romanística. A la bibliografia final consta, al costat de quatre obres ja clàssiques aparegudes entre 1956 i 1987 —els manuals de Lausberg, de Iordan, de Tagliavini i de Renzi i Salvi—, la sòlida introducció de L. Tamás a la lingüística comparada de les llengües neollatines —*Bevezetés az összehasonlító neolatin nyelvtudományba*—, de 1969, llibre de capçalera dels estudiants hongaresos que s'especialitzen en filologies romàniques.

Els articles dedicats a les llengües neollatines «grans» —les llengües d'estat i el català— tenen una estructura més o menys unificada: si ressenyem el consagrat a l'espanyol —*spanyol*—, podem formar-nos una idea bastant exacta dels restants. Després de dades geogràfiques i demogràfiques, trobem una descripció generosa de la fonètica i de l'ortografia, amb observacions de fonètica sintàctica —«autonomia fonètica de la paraula». Encapçala l'apartat gramatical una nota sobre l'ordre preferent dels elements sintàctics, seguida per la presentació del grup nominal —determinants, formació del plural dels noms, formes masculines i femenines de l'adjectiu, posició de l'adjectiu respecte al substantiu, els pronoms personals. A propòsit del verb, s'examina l'ús del subjuntiu, i parlant dels temps, la distinció entre el perfet llatí i el perfet romanç (*canté* i *he cantado*). A continuació se'ns ofereix el paradigma de les formes simples d'aquest mateix verb. L'apartat de morfologia es clou amb una nota sobre els numerals cardinals. Els punts de la sintaxi que es posen de relleu són la negació, la interrogació i la subordinació. Finalment, l'autor esbossa la història externa de la llengua, posant-la en relació amb el tema dels manlleus lèxics. En el cas concret de l'espanyol, hi ha una nota sobre les peculiaritats de l'espanyol americà. L'últim paràgraf de l'article es refereix a la documentació escrita, a la fixació de la llengua literària i a l'estandardització. Entre les onze unitats de la bibliografia final figuren no només obres clàssiques universalment reconegudes, sinó també aportacions hongareses a la hispanística. No podem deixar d'assenyalar que és unitat recurrent de les bibliografies annexes als articles de tema romanístic, a més del *Lexikon der romanistischen Linguistik* de Holtus, Metzeltin i Schmitt, també *Language Reform - History and Futur*, dirigit per I. Fodor i C. Hagège.

Crida l'atenció l'enfocament rigorosament sincrònic de les descripcions. Tal enfocament fa, per exemple, que quan a l'article corresponent al retoromànic se cita la possibilitat que l'adjectiu marqui amb *-s* la seva funció predicativa (*il prat ei verts*), l'autor parli d'un «fet únic a les llengües neollatines», silenciament fenòmens paral·lels del francès i de l'occità antic. En aquest sentit és excepcional que el sistema vocàlic del sard sigui comentat en la seva relació amb el llatí, tot insistint en la pèrdua de totes les oposicions quantitatives de la llengua mare.

Malgrat l'evident voluntat d'unificar el contingut dels articles que estem examinant, comparant-los amb deteniment s'hi detecten incongruències, fenòmens paral·lels comentats en uns i descuidats en altres. Així, de la gradació de l'adjectiu, només se'n parla a propòsit de l'italià; la variabilitat del participi en els perfets amb *HABERE* es menciona solament a l'article dedicat al català (*les he conegudes*); la repetició pronominal del complement directe col·locat a l'inici de la frase consta només als articles francès, portuguès i romanès; el tema del tractament formal no figura a

l'article dedicat al francès i al català; busquem endebades els continuadors francesos d'IBI i d'INDE; no s'alludeix a l'expressió del subjecte indeterminat a propòsit del català, del romanès i del francès, malgrat la relativa originalitat d'aquesta llengua (*on*); les variants extraeuropees de l'espanyol i del portuguès són objecte d'alguna atenció, però no se'ns diu res de les característiques del francès del Quebec, tractat només des d'un punt de vista sociolingüístic.

Pel que fa a les variants criolles, la referència que s'hi fa als articles que descriuen l'espanyol, el francès i el portuguès és massa vaga, i no facilita pistes mitjançant les quals el lector curiós en pugui trobar més informació. És que en tots tres articles s'utilitza el terme hongarès *kreol*, el qual ni té entrada ni consta a l'índex: cal descobrir l'article *pidzsin és kreol nyelvek* —'llengües pidgin i criolles', alfabetitzat per la *p*—, per poder arribar al papiament o als criolls d'Haití, de Guadalupe o de Guinea Bissau. L'autor d'aquesta ressenya ha descobert per casualitat que el crioll de base espanyola de les Filipines, mencionat a l'article *spanyol* sense donar-ne el nom, consta com a *chavacano* a l'entrada *Fülöp-szigetek nyelvei* —'llengües de les Illes Filipines'—, i que figura també a l'índex —amb *-v-*, contràriament a la grafia espanyola tradicional, que usa *-b-*.

És inevitable que, en un conjunt tan vast de dades com una enciclopèdia, n'hi hagi algunes d'equivocades, altres de sobrees o, tot al contrari, omissions. Per acabar, ens permetem d'oferir mostres d'aquestes febleses de tota obra humana, centrant-nos sobretot en les llengües romàniques de la península Ibèrica. Entenem que el tractament unitari del tema hagi aconsellat triar un únic autor per al conjunt romànic, però pensem que la vastitud del camp hauria exigít al mateix temps una revisió més sistemàtica dels originals de part d'especialistes de cada llengua.

Les dades demogràfiques de l'espanyol són confuses i contradictòries, entre d'altres raons perquè no resulta clar el pes dels parlants d'altres llengües d'Espanya —triplicant la quantitat real, consignada amb precisió per l'article corresponent de K. Morvay, s'assignen aquí al base dos milions de parlants nadius. Com que no es recalca el caràcter apical de la *s* castellana, s'interpreta equivocadament la simplificació del sistema de sibilants a l'espanyol americà. A propòsit d'aquesta variant no es consigna la total inexistència a Amèrica del pronom *vosotros*. Sorpren —i contradiu la realitat— l'afirmació segons la qual el perfet *he dicho* eixampli el seu camp d'ús en detriment de *dije*. El comentari fet a propòsit de l'imperfet de subjuntiu en *-ra* li atribueix un valor condicional que només conserva excepcionalment (*quisiera*). En comentar l'oposició entre *ser* i *estar* es confonen l'ús predicatiu i el copulatiu, de la mateixa manera que en l'article dedicat al portuguès. I algunes menudeses ortogràfiques, com és ara la majúscula inicial, equivocada, d'*usted*, la insistència en la suposada obligatorietat de l'accent gràfic dels pronoms demostratius (*éste, y no aquél*), o la lleugera afirmació segons la qual s'estén la pràctica d'ometre els punts d'interrogació i exclamació inicials.

En descriure la pronúncia portuguesa, *b*, *d* i *g* només hi consten com a oclusives, fins al grau que aquesta articulació suposadament sempre tensa es destaca com a criteri distintiu en front del gal·lec, mentre que en realitat l'articulació fricativa d'aquests fonemes és comuna a tots els romanços peninsulars. A propòsit dels grups cultes ortogràfics del portuguès peninsular (*baptizar, actor*) falta notar que assenyalen el timbre obert de la vocal precedent. No es parla —ni aquí, ni a propòsit del català— de l'article que acompanya noms de persona, article que en portuguès forma part també d'una mena de fórmula de tractament (*E o José, que é o que vai fazer?* 'I vostè, Josep, què farà?'). La subtil distinció entre *cantei* i *tenho cantado*, que no és la mateixa que es dona entre les formes corresponents de l'espanyol o del català, hauria merescut un comentari més detingut.

Fora ja de la península Ibèrica, crida l'atenció que el prof. Kiss negligeixi la reforma ortogràfica romanesa que va reimplantar fa anys la lletra *â* com a representant normal de la vocal central il·labial tancada d'aquesta llengua: exemplificant la morfologia verbal amb el derivat romanès de *CANTARE*, escriu conseqüentment *cînt-* en comptes del normatiu *cânt-*. Prova de la mateixa fidelitat a la norma anterior és la grafia *sînt* en lloc de *sunt* 'són'.

A les bibliografies finals ens hauria agradat trobar més títols d'aquest últim decenni, com són ara la *Gramàtica de la llengua catalana* d'Antoni M. Badia i Margarit (1994), el *Diccionari*

de la llengua catalana de l'IEC (1995), *El papiamento, lengua criolla hispánica* de Dan Munteanu (1996), la segona edició del *Diccionario de uso del español* de María Moliner (1998), o alguna obra dedicada específicament a les variants extraeuropees de l'espanyol i del portuguès, camp en el qual hi ha hagut una rica collita arran del cinquè centenari del descobriment del nou continent. Lamentablement, en la bibliografia catalana s'han esmunyit algunes errates molestes. Finalment, xoca l'absència gairebé total d'il·lustracions, taules, gràfics: mentre dels disset articles que tracten la família germànica —redactats per M. Hutterer— en porten tretze, dels quinze que estem comentant només en duu el corresponent al francès.

Malgrat les observacions crítiques que acabem de fer, segurament esmenables en una segona edició, no dubtem de la utilitat dels articles ressenyats per al públic hongarès culte no especialitzat, i fins i tot per a lingüistes estudiosos d'altres famílies lingüístiques. Amb vista al futur es podria considerar l'aprofitament del material recollit —ampliant-lo, si calgués— per a confeccionar un volum més unitari, dedicat només a la família romànica, o a les llengües d'Europa.